

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Галини Іванівни Крохмальної

на тему «Терміни в ідіостилі вченого

(на матеріалі філологічних праць професора Івана Денисюка)»

(Львів, 2016. – 209 с.), подану до захисту на здобуття

наукового ступеня кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.02.01 – українська мова

Проблема мовної особистості в лінгвістиці, психолінгвістиці та лінгводидактиці не нова. У перші десятиліття XIX ст. В. Гумбольдт започаткував напрямок досліджень, який розробляв питання зв'язку мови з мисленням людини, її внутрішнім світом та культурними цінностями. В науці цей напрямок одержав назву антропоцентричного, що підкреслювало пріоритети психологічного й етносоціологічного елементів та концентрацію уваги на людській особистості як носієві та творцеві мовної картини світу.

У лінгвістичних центрах різних країн особливо зріс інтерес до особистісного аспекту вивчення мови у 80-90-ті роки XX століття. Дослідники наголошують: не можна пізнати людину, не пізнавши її мову. Логіка розвитку наукового пізнання зумовлює інше формулювання цієї тези: не можна пізнати мову як таку, не вийшовши за її межі, не звернувшись до її творця, носія – до людини, до конкретної мовної особистості.

Вихідним положенням для подальших досліджень у цій царині стало розуміння мовної особистості як конкретного носія мови, здатного створювати і сприймати тексти. Таке трактування представлене ще в дефініції Ю. М. Караулова. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки мовну особистість вчені характеризують на підставі аналізу текстів, які вона створила, з погляду використання у них системних засобів мови для відображення бачення навколишньої дійсності тієї особистості. Вище

сказане вмотивовує появу нового дослідження з виразним особистісним ракурсом – дисертаційної праці Г. І. Крохмальної про терміни в ідіостилю вченого. Проблематика роботи є актуальною з огляду на кілька причин: по-перше, потрібні фундаментальні дослідження про науковий стиль гуманітарних наук; по-друге, через вибір для аналізу ідіостилю Івана Овксентійовича Денисюка, відомого українського літературознавця, фольклориста, франкознавця, доктора філологічних наук, мова праць якого ще не вивчена; по-третє, у зв'язку з необхідністю аналізу функціональної «подвійності» літературознавчого терміна, який має водночас інформаційний та естетично-емоційний вплив на читача.

Дисертація Г. І. Крохмальної пов'язана із науковим напрямом роботи кафедри українського прикладного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка «Комунікативно-прагматичні та лінгводидактичні аспекти дослідження української мови в діяхронії та синхронії на різних етапах розвитку» (номер державної реєстрації 0115U003719). Тему належним чином схвалено.

Відзначимо, що теоретико-методологічну базу рецензованої роботи представлено повно. У вступі наявні необхідні реквізити (сформульовано об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, питання про методи реалізації поставлених завдань, умотивовано наукову новизну, вказано на практичне значення результатів дисертації).

Як засвідчує огляд літератури, здобувачка дуже ретельно простудіювала наукові праці із проблематики дисертації. Залучено низку закордонних видань, електронні ресурси. І хоч аналіз детальний, однак не названо монографії І. А. Синиці «Языковая личность ученого-гуманитария XIX века» (К., 2006). У центрі цього дослідження перебувають комунікативні і культурологічні аспекти мовної особистості відомих українських учених (М. О. Максимовича, М. І. Костомарова, О. О. Потєбні, П. Г. Житецького, М. П. Драгоманова). Проаналізовано їхні тексти

російською мовою. Тому вважаємо, що ознайомитися з таким дослідженням було б доречно.

Композиція роботи видається логічною. Спочатку представлено лексико-семантичну і структурну характеристику літературознавчих терміноодиниць, а після цього – загальнонаукових та екстрагалузевих термінів у літературознавчому контексті.

Найбільш істотні наукові результати, які містить дисертація Г. І. Крохмальної, можна окреслити такими положеннями:

- систематизовано погляди лінгвістів на трактування понять «мовна особистість», «ідіостиль»;

- виявлено специфіку літературознавчого терміна як домінанти ідіостилю проф. І. О. Денисюка;

- встановлено мотивованість літературознавчих терміноодиниць у філологічних працях;

- вивчено функціональні ознаки загальнонаукових та екстрагалузевих терміноодиниць у літературознавчому тексті;

- окреслено внесок проф. І. О. Денисюка у розвиток літературознавчої термінології.

У результаті системної роботи авторка одержала такі нові факти:

- увела до наукового обігу нові джерела (філологічні праці І. О. Денисюка), які ще не були об'єктом наукових студій;

- сформувала корпус термінологічних одиниць, зафіксованих у фаховій писемній мові знаного науковця;

- простудіювала лексико-семантичні, структурні та функціональні параметри термінолексики у філологічному тексті.

Цілком погоджуємося із ключовою тезою дисертантки про суперечливу природу літературознавчого терміна. Відносна точність називання явищ, часом зумисна розмитість понять, контекстне слововживання, певна багатозначність і синонімічність, нестійкість дефініції поняття – такі ознаки

певною мірою суперечать термінові як такому. «Причина саме такої актуалізації літературознавчих термінів – у природі художнього слова, яке побудоване за своїми особливими законами» (с. 64).

Відродно, що здобувачка не уникає складних мовознавчих питань, зокрема про розрізнення поняття «мотивованості» і «мотивації». Аналізуючи мотивованість нових літературознавчих терміноодиниць І. О. Денисюка, бере за основу ономазіологічний підхід до мотивації, у якому дефініція мотивації пов'язана з поняттям мотиваційної ознаки.

Про уважне вивчення джерельного матеріалу здобувачкою свідчить багато фактів. Прикладом слугує кількісна характеристика граматичної структури літературознавчих термінів, генологічна характеристика літературознавчих терміноодиниць.

У процесі аналізу Г. І. Крохмальна виділила ряд груп термінів, які за походженням належать до терміносистем інших наук, сфер людської діяльності. Вдало зреалізувала спробу окреслити їх термінологічність, зокрема термінні функції у межах літературознавчого контексту, оцінила вплив образного середовища.

Слід відзначити те, що у дисертаційній роботі, яка, звісно, має свої канони, здобувачці вдалося передати і дух Денисюкового ідіостилю. Ілюстративний матеріал «спрацьовує» ефективно (увиразнює теоретичні міркування) та ефектно (репрезентує елітарну мовну особистість проф. І. О. Денисюка): «Жанр «святкового оповідання» тяжить до канонічності та схематичності, він покликаний бавити читача під час святкового солодкого неробства химерами різних пригод, що мають обов'язково щасливе закінчення» (с. 90).

Вважаємо, що достовірність й обґрунтованість положень і висновків у дисертації забезпечує багатоаспектний аналіз зібраного матеріалу, релевантні методи наукового пошуку. Методології дослідження в роботі присвячено окремий підрозділ (1.4). Як для підрозділу – надто малий обсяг

(лише дві сторінки). Але, до честі авторки, представлена інформація чітко демонструє поетапність роботи, вмотивовує доцільність залучення різних методів дослідження. Наведені цифри підтверджують репрезентативність авторської картотеки: майже 30 тисяч словживань термінів у філологічних текстах І. О. Денисюка.

Доказовість висунутих дисертанткою положень – ознака теоретичної значущості роботи. Так, Г. І. Крохмальна доводить, що неординарні праці І. О. Денисюка – вченого з оригінальним науковим підходом і стилем – дають підстави для мотивації комплексного погляду на науковий доробок ученого крізь призму аналізу авторської терміносистеми, її окремих ознак.

Висловимо свою думку і щодо перспектив розвитку напряму досліджень, який обговорюємо. Здобувачка стверджує, що ідіостиль у науковому тексті потребує вивчення із залученням матеріалу з інших галузей. Ми ж додамо, що завдяки розробленому та апробованому інструментарію рецензована робота відкриває перспективи для вивчення й інших стилів – публіцистичного, конфесійного – в особистісному ракурсі.

Поцінуємо у роботі виразне структурування матеріалу, логіку викладу. Цьому сприяють рубрикація, виділення тексту шрифтами та ін. Висновки у дисертації переконливі, цілісно представляють результати спостережень авторки. Стверджуємо, що задекларованої у науковій роботі мети Г. І. Крохмальна досягла.

Без сумніву, основні положення дисертації доповнюють і поглиблюють засади таких галузей мовознавства, як термінознавство, лексикологія, лексикографія, стилістика і культура української мови, зокрема сприяють осмисленню понять «мовна особистість», «ідіостиль», «детермінологізація» та ін. Аналіз терміноодиниць в ідіостилі І. О. Денисюка дав змогу простежити не лише тенденції розвитку наукового стилю, але й вектор динамічних процесів в історії української літературної мови ХХ століття.

Практична цінність одержаних результатів наукового дослідження пов'язана з можливістю їхнього використання у лінгводидактиці вищої школи. Систематизовані лінгвальні факти слугуватимуть основою для розроблення спецкурсів і написання посібників із термінознавства; проте найвиразніший прагматичний ефект матиме їхнє застосування у кодифікаційній практиці: при укладанні лексикографічних праць з термінознавства і ширше – для семантизації термінів у загальномовних тлумачних словниках.

Результати дисертації пройшли належну апробацію на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях. Авторські напрацювання викладено у статтях, опублікованих в українських та закордонних фахових виданнях. Констатуємо, що зміст автореферату й основних положень дисертації ідентичні.

Далі розглянемо дискусійні моменти та недоліки роботи.

1. Закономірно, що після прочитання дисертації осмислюєш доробок І. О. Денисюка. І передусім виникають такі запитання: то ж які літературознавчі терміни ввів учений? які загальнонаукові чи екстрагалузеві терміноодиниці доповнив новими семантичними відтінками? На жаль, у дисертації не сформовано перелік таких одиниць, не зацентовано на цьому і у висновкових положеннях. У тексті дисертації здобувачка зазначає, що І. О. Денисюк послуговується різними способами творення й урізноманітнення термінологічних одиниць, скільки цього вимагає науковий текст. Наприклад, «гіперонім *новела* творить цілий ряд гіпонімів у формі складених ТО» (с. 84), а саме: *літературна новела, народна новела, фольклорна новела, віршована новела, музична новела, пейзажна новела, новела настрою або настроєва новела, новела характерів, реалістична новела-монолог, діалогізована новела, автобіографічна новела, епістолярна новела, новела-плач* (с. 84-89). Які з цих термінів запропонував учений?

До багатьох термінів є детальніші коментарі: «У терміні-неологізмі «*психологічна екстервентна новела*» домінантою для творення став психологічний

термін «екстервентний» (с. 86). Щодо терміна *червона новела* зазначено: «Вчений розтлумачує хід своїх думок надто детально, при цьому не шукає складнішого означення-компонента для такої ТО, а обирає на перший погляд найпростіший – за кольором» (с. 89). Окрім коментарів, у дисертації Г. І. Крохмальна послуговується висловом *Денисюкові терміни* (серед них – «різдвяні оповідання», «святкові оповідання» та ін.). Чи можна стверджувати, що саме ці терміни ввів учений?

2. Українські науковці, досліджуючи ідіостилі письменників, знаходять ті мовні засоби – домінанти, які найбільш яскраво репрезентують індивідуальну манеру творчості певного автора. Г. І. Крохмальна також визначає окремі групи домінант в ідіостилі І. О. Денисюка: *лексичну групу домінант, групу домінант-конструкцій, групу світоглядних домінант, домінанти поза групами* (с. 28–31). Такий поділ видається нам непереконливим. Так, реалізувати *світоглядні домінанти* не можна без залучення лексики. А *домінанти поза групами* навіть самою назвою демонструють втрату домінантної ознаки і «випадають» із класифікації.

3. У корпусі літературознавчих складених термінів є двокомпонентні термінологічні словосполучення, серед яких здобувачка виділяє три структурні типи: ад'єктивно-субстантивні, субстантивно-субстантивні, вербально-субстантивні (с. 99). До вербально-субстантивних відносить моделі із типом зв'язку узгодження (*народжуваний жанр*) та моделі із типом зв'язку керування (*пульсує драматизмом*). Як бачимо, опорними словами є і іменники, і дієслова. Такі моделі варто «розвести» у різні структурні типи: субстантивно-вербальні і вербально-субстантивні.

4. Спостерігаємо також недогляди в дисертації, наприклад, повтор цитат: із праці А. О. Ткаченка про категоріальний апарат літературної науки на с. 41 і с. 43, із праці П. В. Білоуса про багатофункціональне призначення науки про художнє слово на с. 38 і с. 72.

Загалом констатуємо, що дисертація Г. І. Крохмальної є комплексним дослідженням особливостей індивідуального стилю відомого вченого-

філолога Івана Овксентійовича Денисюка з допомогою аналізу функціонування термінології у його наукових роботах. Це самостійне дослідження, цілісне, завершене і достатньою мірою апробоване.

Рецензована наукова праця Галини Іванівни Крохмальної на тему «Терміни в ідіостилі вченого (на матеріалі філологічних праць професора Івана Денисюка)» відповідає чинним вимогам до дисертацій, а її авторка заслуговує наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент – доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри

української мови та методики її навчання

Тернопільського національного педагогічного

університету імені Володимира Гнатюка

Л. В. Струганець

27.09.2016 р.

